

**ВИВЧЕННЯ ПРОПРІАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ
ЗА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ**

Сьогодні доволі часто у науковому колі викладачів вищів уживаються поняття, які віддзеркалюють європейський вектор розвитку вищої освіти в Україні. Це не випадково, оскільки внаслідок кризових процесів, що відбувалися в країні, поряд із перевагами, вітчизняна система вищої освіти накопичила чималу низку недоліків: 1) суб'єктно-об'єктні відносини між студентом і викладачем; 2) одноманітна методологія здобуття знань (лекційно-семінарська); 3) значні витрати часу на проведення екзаменаційних сесій; 4) відсутність систематичної роботи студентів упродовж семестру і под.

З огляду на це у лінгводидактиці активно опрацьовуються питання викладання мовознавчих дисциплін за модульно-рейтинговою технологією навчання (Л. Е. Довбня, Л. П. Кожуховська, Т. М. Левченко, М. І. Навальна, О. І. Потапенко, Т. І. Товкайло, Н. Д. Юрійчук). Проте відсутні праці, в яких було б узагальнено здобутки впровадження кредитно-модульної системи навчання аналізу онімної лексики.

Метою статті є теоретичне обґрунтування важливості вивчення пропріативів студентами філологічних, а також історичних і географічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів як важливого чинника формування в них навичок диференціації пропріальних одиниць у практиці мовної діяльності людини.

Необхідністю розгляду закономірностей розвитку і функціонування власних назв у структурі мови обумовлене включення у навчальні плани багатьох освітніх закладів навчальної дисципліни «Українська ономастика». Так, зокрема, спецкурси або спецсемінари з проблем пропріативів читаються (або читалися) у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Горлівському державному педагогічному університеті іноземних мов,

Донецькому національному університеті, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Луганському національному університеті імені Т. Г. Шевченка, Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Ужгородському національному університеті, уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Хмельницькому національному університеті, Чернівецькому національному університеті імені Ольги Коцюбинської тощо [4, с. 7].

Курс охоплює 54 академічні години. Форма підсумкового контролю – заліковий кредит, що базується на рейтинговій системі оцінювання пізнавальної діяльності студента.

Основне завдання курсу передбачає ознайомлення з історією появи онімів, особливостями структурування ономастикону, найбільш характерними ознаками пропріативів, основними методами наукового аналізу власних найменувань.

Практична частина спецкурсу «Українська ономастика» обумовлює дослідження онімного простору за допомогою таких методів: описового, стилістичного аналізу (використовується для опису стилістичних функцій онімів), кількісного (встановлення математичних підрахунків відносно показників слововживань та їхнього відсоткового співвідношення), контрастивного аналізу (детальне вивчення та зіставлення різних полів онімікону, визначення спільних та відмінних рис номенів), етимологічного аналізу (актуалізація внутрішньої форми слова через відшукування етимона) тощо.

Основними методами навчання є лекції із застосуванням обговорення, практичні дослідження, дискусії, збирання та аналіз матеріалу, а методами оцінювання – поточне тестування та оцінка за навчальний ономастико-краєзнавчий проект. Інноваційні методи і прийоми, як індивідуальні, так і групові, з випереджальними та творчими завданнями, різноманітними формами роботи з текстом, зокрема «мозковий штурм», «мікрофон», дискусія «Займи позицію», технологія ситуативного моделювання, імітаційний метод

«широкоформатна ситуація», рольові ігри, мультимедійні презентації, які в комплексі використовуються викладачем на занятті, стануть запорукою глибокого проникнення в семантику пропріатива.

Методичне забезпечення – опорні конспекти лекцій, ілюстративні матеріали, словники, електронний варіант основних статей із теми та класифікацій номінативних одиниць.

Теоретичний матеріал згруповано у своєрідні «інформаційні вузли», або змістові модулі (ЗМ), кожен з яких є концептуальною, автономною одиницею навчального матеріалу. Кожен ЗМ містить питання для самоконтролю, ключові поняття модуля, евристичні питання і творчі завдання для самостійної роботи студентів, завдання для модульного контролю, рекомендовану літературу. Вичерпні дані для студентів про навчальну дисципліну, методики і технології викладання, залікові кредити, форми та умови проведення контрольних заходів, систему оцінювання знань тощо повідомляються студентам на першому занятті.

Змістовий модуль 1 «Теоретичні та прагматичні основи української ономастики» має на меті ознайомити студентів з основними поняттями, принципами, аспектами науки про власні назви. До складу модуля входить чотири теми, з-поміж яких – лекційні та практичні заняття, самостійна робота студентів. Форма модульного контролю – тестова перевірка знань. Орієнтовні завдання тесту:

1. *Як називається напрямок ономастичної роботи, предметом вивчення якого виступають загальні закономірності розвитку й функціонування ономастичних систем?* а) теоретична; б) описова; в) прикладна; г) історична.
2. *Основними ознаками сучасних українських онімів вважаються ...* а) домінування іншомовних власних назв; б) розмаїття форм і засобів номінації об'єктів; в) специфічність структурних типів пропріальних одиниць; г) наявність пейоративних варіантів найменувань; д) поетичність та образність номінаційного процесу.
3. *Свій внесок у теорію номінації зробили українські дослідники ...* а) А. О. Білецький; б) О. Ю. Карпенко; в) М. І. Романюк; г) В. І. Супрун; д) Л. М. Щетинін.
4. *Хто із західноєвропейських вчених справив*

визначальний вплив на теорію онімів? а) Дж. Мілл; б) Тоггебу; в) Есперсен; г) Бреаль; д) Гардинер. 5. Які різновиди власних назв апелятивуються найбільш часто? а) зооніми; б) фітоніми; в) антропоніми; г) космоніми; д) ідеоніми [4, с. 166 – 167].

На модульний контроль виносяться такі питання: 1) предмет, об'єкт і завдання курсу «Українська ономастика»; 2) власна назва, її ознаки та функції; 3) онімний простір та його структурування; 4) типології онімів у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників; 5) генезис і структура українських вітонімів; 6) абіоніміка (об'єкт, предмет та історія розвитку).

Змістовий модуль 2 «Український ономастикон: типологія, словотвір, функціонування» має на меті сформувати чіткі уявлення у студентів про основні підходи до лінгвістичної класифікації пропріативів, про диференційні ознаки кожного сектору ономастичного простору; виробити навички розрізняти власні найменування за семантикою твірної основи, за функціонально-смысловим призначенням, жанровою і стильовою належністю, формою репрезентації. Змістовий модуль охоплює лекційні, практичні заняття, самостійну роботу студентів. До складу модуля входить 2 теми. Форма модульного контролю – письмова творча робота, яка складається з десяти завдань. Орієнтовні завдання одного з варіантів МКР можуть бути такими:

1. Проілюструйте власними прикладами різноплановість дериваційної структури українських гідронімів.
2. Охарактеризуйте семантику твірних основ зазначених онімів.
3. Спираючись на індуктивний (докази, факти – висновок) чи дедуктивний (теза – докази) шлях мислення, побудуйте текст-міркування щодо стану вітчизняної ономастики в системі нових державно-політичних координат.
4. Здійсніть комплексний аналіз онімів (за схемою).

Питання, що виносяться на модульний контроль: 1) мотиваційні, структурні та стилістичні особливості онімів; 2) сфера вживання онімної лексики; 3) кодифікація у системі пропріативів; 4) аналіз онімів як специфічних мовних одиниць.

Як бачимо, академічне навантаження в межах кожного модуля охоплює як аудиторну, так і самостійну роботу студента, яка обов'язково оцінюється викладачем.

Не менш важливим елементом викладання курсу «Українська ономастика» виокремлюють **самостійну роботу студентів (СРС)** – одну з форм організації навчального процесу з лінгвістичного аналізу пропріативів (поряд із лекційними і практичними заняттями), яка є основою успішної самоактуалізації студентів. Навчальний час, що відводиться для самостійної роботи студентів з дисципліни, регламентовано навчальним планом спеціальності.

СРС з «Української ономастики» є:

I. Аудиторна, що складає біля 5 % загальної кількості навчальних годин; прикладами завдань для СРС на занятті є: 1) *проаналізуйте найважливіші проблеми сучасних ономастичних досліджень крізь призму попередніх здобутків українського мовознавства; 2) чому, на Ваш погляд, давні слов'янські імена з подвійним коренем були спочатку привілеєм панівного класу? Обґрунтуйте свою відповідь; 3) чим, на вашу думку, обумовлена актуальність вивчення найменувань об'єктів, пов'язаних із матеріальною сферою діяльності людини?*

II. Позааудиторна, котра охоплює 1/3 (для денної форми навчання) від загального обсягу академічного часу. Основними видами позааудиторної СРС є:

1) самостійне опрацювання лекційного матеріалу (*1. Побутування онімів в офіційній та неофіційній ситуації. 2. Групування власних назв за частотністю їх вживання. 3. Емоційно-експресивні ознаки пропріальних одиниць*);

2) виконання індивідуальних творчо-дослідницьких завдань (*1. Яке явище простежується у назвах Поділля – «Поділля»(готель)? 2. Яка різниця між стихіонімами і катастрофонімами? 3. Складіть меню з «антропонімічними» стравами (використовувати назви страв, твірними лексемами яких є власні найменування людей). 4. Чому етнімі й катойконімі лише умовно можна вважати власними назвами?*);

3) конспектування першоджерел з певною дидактичною настановою (*Випишіть основні положення (тези) наукової статті «Актуальні напрямки української ономастики» відомого науковця В. В. Лучика (Лучик В. В. Актуальні напрямки української ономастики / В. В. Лучик // Записки з ономастики. Випуск 14, 2011. – С. 126 – 130). Чи погоджуєтеся Ви з автором?*);

4) розробка завдання з ономастичним матеріалом для уроків української мови та літератури, формулювання визначень, опорних схем і под.
(1. Запропонуйте завдання для позакласних і позашкільних навчально-виховних заходів із використанням онімного матеріалу («Цікава ономастика»).
2. Запропонуйте власну градацію пропріальних одиниць, адаптовану для дітей загальноосвітньої середньої школи. Додайте до неї опорну схему);

5) робота з інтернет-ресурсами *(1. Чи погоджуєтеся Ви з визначеннями абіонім, топонім, онім, поданими у «Вікіпедії» (<http://www.wikipedia.org>)? 2. Чи погоджуєтеся Ви з визначенням основних градаційних ознак власної назви, яке подане в інтернет-енциклопедії: <http://www.wikipedia.org>);*

б) пошукова робота *(1. Дослідіть походження назви Україна (пропріатива та апелятива). 2. Підготуйте повідомлення про життєвий і творчий шлях 3 ономастів (на вибір). 3. Підготуйте повідомлення про етимологію, значення, варіативність, лінгвопсихологічні характеристики, особливості творення і функціонування 3 імен, 2 прізвищ, прізвиська, псевдоніма, етніоніма, зооніма, міфоніма);*

7) мовні спостереження *(1. Які онімні поля, на Вашу думку, є найбільшими за кількістю представлених у них онімів, а які – найменшими? 2. До якого ономастичного поля належать: гемероніми, бібліоніми, поетоніми, артїоніми? 3. Наведіть приклади фонетичних, лексичних і граматичних засобів образності власних назв);*

8) самостійна робота зі словниками, конструювання понять, доповнення класифікацій;

9) здійснення комплексного аналізу тексту за схемою.

Евристична бесіда – один із діяльних методів спонукання до самостійної роботи. Бесіда-діалог викладача зі студентами передбачає ґрунтовну підготовку такого виду роботи, вміле проведення та обов'язковий підсумок занять. Така робота вимагає уважного прочитання тексту з пропріативами, можливої додаткової літератури, відомостей з Інтернету, звертання до інших видів мистецтва, підготовку системи запитань, знання текстових аргументованих доказів своїх думок, підготовленості до можливої колективної бесіди.

Використання так званої «вільної» бесіди спонукає виникнення ситуацій, які часто переростають у дискусії. Під час такої роботи загострюється інтерес до проблематики онімії, її денотатів, бібліонімів, поетонімів т. п.

Поруч з евристичною бесідою досить активно використовується дослідницький метод, складовою частиною якого є заздалегідь запропонована студентам робота: груповий пошук додаткових відомостей про різні градаційні підходи лінгвістів, виконання ономастико-краєзнавчої роботи з обов'язковим самостійним науковим пошуком.

У ході виконання наукових робіт з ономастики студенти з'ясовують характер іменованих об'єктів (власне тип денотатів і їхні ознаки), особливості творення власних назв (не лише власне спосіб деривації, а й семантику твірних основ, мотив номінації, продуктивність словотвірного типу, етимологію, шлях, походження, час виникнення і структура онімів, функціонування пропріативів. Цінність такої роботи незаперечна, адже це – підґрунтя не лише для теперішніх, але й для майбутніх ономастичних напрацювань. Слухачі спеціального курсу не тільки систематизовують і вивчають пропріативи, а й здійснюють перші спроби укладання реєстрів та словників місцевих власних найменувань, які вміщують весь пропріальний склад у його парадигматичному та синтагматичному розрізах [1, с. 20 – 21]. Окрім того, автори ономастичних розвідок мають можливість опублікувати результати свого дослідження у збірниках студентських наукових праць.

Здобування нових знань, вміння самому орієнтуватися у бурхливому потоці новітніх студій прищеплюють студентам необхідні практичні навички

розумової праці в галузі гуманітарних наук й мистецтва слова, без чого наш сучасник не буде повноцінною культурною людиною.

Таким чином, при опрацюванні онімного простору студенти опираються на важливі постулати ономастики, чітко усвідомлюють спільні та відмінні риси цієї галузі мовознавства. Викладач у цьому разі виконує роль консультанта.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ) – це різновид позааудиторної індивідуальної роботи студента дослідницького характеру, який використовується під час опанування студентом курсу і входить до складників модульного контролю. На першому занятті студентам пропонуються на вибір ІНДЗ, які виконуються упродовж семестру і подаються викладачеві на перевірку у письмовій формі за два тижні до заліково-екзаменаційної сесії. Автори ономастичних розвідок мають можливість опублікувати результати свого дослідження у збірнику студентських наукових праць. Передбачений також усний захист ІНДЗ. У подальшому з проблем ономастики вони можуть обирати теми курсових, дипломних і магістерських робіт.

Орієнтовна тематика ІНДЗ може бути такою: 1. Антропонімія (регіону: населеного пункту, району тощо). 2. Зоонімія (регіону: населеного пункту, району, сільради тощо). 3. Ойконімія ... району ... області. 4. Мікротопонімія ... району ... області. 5. Прагматонімія (населеного пункту, району, сільради тощо). 6. Ергонімія (населеного пункту, району, сільради тощо). 7. Онімний простір (певного твору; жанру; творчості письменника).

Підсумковий контроль – заліковий кредит, що здійснюється за накопичувальним принципом поточного контролю усіх передбачених модулів упродовж семестру і проводиться на останньому занятті під час визначення підсумкового рейтингу. Студент, який за результатами роботи не набрав необхідної кількості балів, може покращити свої результати в період заліково-екзаменаційної сесії. Рейтинг з навчального курсу «Українська ономастика» враховує: 1) виконання МКР; 2) виконання контрольної роботи до курсу; 3) участь студентів у наукових конференціях, олімпіадах, конкурсах відповідного напрямку; 4) виконання і захист індивідуального навчально-

дослідного завдання; 5) роботу на практичних заняттях; 6) виконання завдань із самостійної роботи; 7) відсутність на практичному занятті.

Отже, важливість вивчення студентами-філологами онімів зумовлено тим фактом, що засвоєння ономастики має величезне значення, оскільки: стимулює майбутніх фахівців до систематичної, вольової, цілеспрямованої праці, до інноваційної навчальної діяльності, сприяє переходу від навчання до самонавчання, ефективно формує уміння та навички працювати з першоджерелами, самостійно віднаходити необхідну інформацію, передбачає свободу вибору форм і темпів навчання, дозволяє індивідуалізувати та диференціювати знання, створити для студента ситуацію успіху, умови для особистісного зростання.

Список використаної літератури

1. Кашуба С. П., Сіментов Ю. Я. Краєзнавчий матеріал у навчально-виховній роботі / С. П. Кашуба, Ю. Я. Сіментов // Початкова школа. – 1971. – № 2. – С. 20 – 23.
2. Ковалик І. І. Про власні і загальні назви в українській мові / І. І. Ковалик // Мовознавство. – 1977. – № 2. – С. 11 – 18.
3. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
4. Торчинський М. М. Українська ономастика: навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К. : Міленіум, 2010. – 238 с.

Анотація

Гонца Ірина. Вивчення пропріативної лексики у вищій школі за кредитно-модульною системою

У статті подані теоретичні положення, методичні аспекти, практичні рекомендації щодо особливостей вивчення пропріального матеріалу у вищій школі як з погляду лінгвістики, так і суміжних галузей. З'ясовано викладання основних градаційних ознак пропріативів,

особливостей синтагматичного та парадигматичного підходу до вивчення ареальної та регіональної ономастики.

Ключові слова: ономастика, ономастичний простір, пропріатив, сектори ономастикону, парадигматичний та синтагматичний підходи.

Summary

HONTSA IRYNA. STUDY OF PROPRIAL VOCABULARY IN HIGH SCHOOL FOR THE CREDIT SYSTEM

The article considers the methodological basis of the discipline "Ukrainian onomastics", its relevance in today's society and its ambiguity. There is argued the necessity of study such group of lexical units because mastering onomastics is essential to the formation of the cognitive basis of language identity. In particular, there are given theoretical principles and practical recommendations on the specifics of processing of gradational features proprial material. There are given some examples of the usage of innovative techniques and interactive technologies. The main attention is paid to the typology of terms such as methodology of syntagmatic and paradigmatic approach to the study of areal and regional onomastics in high school both in terms of linguistics and related industries. It was found that the understanding of precedent proper names is an important criterion of the level of formation of the skills of intercultural cooperation, as it is mastering not only the technology of language, but also certain socio-cultural code.

Keywords: onomastics, onomastic space, sectors of onomasticon, methodology, paradigmatic and syntagmatic approaches.